

Висновки

Подальший науково-технічний, науково-технологічний прогрес обов'язково потребує оцінки, співвіднесення із загальнолюдськими культурними цінностями суспільства. У цьому контекст хотілося б згадати А. Печчеї, який переконливо доводив, що «тільки той прогрес і тільки такі зміни, які відповідають людським інтересам і перебувають у межах її здібностей до адаптації, мають право на існування і повинні стимулюватися. Якщо з таких позицій оцінювати наукові пошуки, технічні дослідження і розробки, то виявиться, що деякі з них необхідно активно стимулювати, інші - пригальмувати, а деякі – негайно припинити і не відновляти до того, доки відповідний розвиток людських якостей не створить умови для сприйняття і корисного використання нових доз прогресу» [18, с. 279]. А це означає, що центром будь-яких змін, точкою відліку повинна стати людина, її інтереси і пріоритети, і перш за все – її духовна культура

Список літератури

1. Практика глобалізації: ігри і правила нової епохи / под ред. М.Г. Ділягіна. – М., 2000. – 344 с.
2. Фромм Э. Человек для себя / Эрих Фромм; пер. с англ. Л.А. Чернышовой. – М.: АСТ: АСТ Москва, 2006. – 314 с.
3. Мокляк Л.І. Духовність як предмет філософського осмислення у творчості С.Б. Кримського // Л.І. Мокляк // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2016. – № 1 (25). – С. 112-116.
4. Масуда Е. Информационное общество как постиндустриальное общество / Е. Масуда // Социокультурные утопии XX века. Выпуск 11. – 1983.
5. Энциклопедия. Том 18. Человек. Ч.3. Духовный мир человека / Глав. ред. Е.Ананьева; вед.ред. Т. Каширина. – М.: Аванта+, 2004. – 608 с.

Н.А. Ченбай

ТРАНСФОРМАЦИИ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

В статье проводится исследование некоторых социокультурных аспектов проблемы трансформации духовной культуры общества и личности в условиях становления информационного общества. Показаны как позитивные, так и негативные последствия влияния информационно-коммуникационных технологий, средств массовой информации на формирование духовной культуры личности эпохи информатизации.

Ключевые слова: трансформации, информационное общество, научно-технологический прогресс, культура, материальная культура, духовная культура общества, духовная культура личности, цивилизация, информационно-коммуникационные технологии

N. Chenbay

TRANSFORMATION OF PERSONAL SPIRITUAL CULTURE UNDER DEVELOPMENT OF THE INFORMATION SOCIETY

Socio-cultural aspects of the problem of transformation of social and personal spiritual culture in the context of becoming of the Information society are investigated in the article. Both positive and negative consequences of the influence of information and communication technologies and mass media on the formation of the spiritual culture of a personality of the Information era are covered.

Key words: transformations, Information society, scientific and technological progress, culture, material culture, spiritual culture of society, spiritual culture of a personality, civilization, information and communication technologies.

УДК 130.2(045)

О.І. Кравченко

ІСТОРИЧНІ ФОРМИ МІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті здійснюється культурно-філософське осмислення міста як феномену культури через аналіз його соціально-історичної динаміки. Обґрунтовується думка, що місто є акумулятором особливої культури, форми якої історично змінюються під впливом трансформації технічних засобів комунікації.

Ключові слова: культура, цивілізація, місто, поліс, міська культура, комунікація, форми культури.

Вступ

Місто – середовище існування сучасної людини, її всесвіт. Тут вона народжується, дорослішає, вмирає. Це реальність, частиною якої вона є і яку створює. Місто – вируючий «котел текстів та кодів», який породжує в свідомості людей величезну кількість сенсів

і їхніх інтерпретацій. Міська культура, в свою чергу, – це світ матеріальних і духовних цінностей сучасної людини, тією чи іншою мірою вироблених містом, який передає і транслює їх зовні. Прикмети міської цивілізації простягаються далеко за його межі: телефонний зв'язок, Інтернет, радіо, телебачення, преса

6. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер; [пер. с нем.]. – Новосибирск: Наука, 1993. – 592 с.
7. Де Сент-Экзюпери А. Южный почтовый. Ночной полет. Планета людей / А. Де Сент-Экзюпери. – М.: АСТ, 2003. – 352 с.
8. Адорно Т. О технике и гуманизме / Т. Адорно // Философия техники в ФРГ; пер. с нем. – М., 1989. – С. 370.
9. Чавчавадзе Н. Культура и ценности / Н. Чавчавадзе. – Тбилиси, 1984. – С. 164.
10. Кримський С.Б. Наука як феномен цивілізації / С.Б. Кримський. Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – С. 148-168.
11. Кримський С.Б. Ранковы роздуми / С.Б. Кримський // Зб. ст. – Худож. оформ. О. Білецького. – М.: Майстерня Білецьких, 2009. – 120 с.
12. Ороховська Л.А. Атомізація суспільства як домінуюча тенденція в соціокультурній динаміці інформаційної доби / Л.А. Ороховська // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2017. – № 1 (25). – С. 29-33.
13. Шоріна Т.Г. Процеси дегуманізації в контексті соціального характеру та ідеології глобалізованого суспільства / Т.Г. Шоріна // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2017. – № 1 (25). – С. 80-84.
14. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер; пер. с англ. – М.: АСТ, 2002. – 557 с.
15. Тоффлер Э. Доклад об экоспазме / Э. Тоффлер. – 1975.
16. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер; пер. с англ. – М.: АСТ, 1999. – 784 с.
17. Сухова Н.М. Проблема збереження людяності в процесі суспільного розвитку: XX-XXI століття // Н.М. Сухова. // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2017. – № 1 (25). – С. 123-126.
18. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.

– цими каналами і відбувається передача акумульованих у міському просторі образів, стилів, думок, тенденцій. Безумовно, ця теза значною мірою є узагальненням, але не можна заперечувати, що в свідомості сучасної людини місто є майже повним синонімом цивілізації. Місто – складний живий організм, феномен соціокультурного розвитку людства, плід його прогресу, вища (на даний момент) форма організації соціального життя людей.

Проблема міста є досить давньою та однією з досить важливих, оскільки поява міста ще в Античній цивілізації породила нові форми відносин між людьми, нові види комунікації як матеріального, так і духовного порядку. Поява міста сприяла локалізації різних спільнот і пошуків засобів захисту від зовнішнього світу. Міська територія огорожує себе фортецею, а це, в свою чергу, змінює спосіб життя людей у місті. Будівництво житла, поділ на різні зони, забезпечення життєдіяльності людей, що проживають у місті, їхнього побуту, дозвілля, формування нових відносин із зовнішнім світом вимагають подальшого розвитку, сприяють появі нових феноменів міської культури, що відрізняє місто від села, яке є відкритим зовнішньому світу. Отже, життєдіяльність міста є досить динамічним культурним процесом, що піддається трансформаціям і вимагає перманентного переосмислення цього феномену [5, с. 144].

Аналіз досліджень і публікацій

Формування і функціонування міста як культурного феномену було предметом філософського дослідження ще з епохи Античності. Так, у працях Платона, Арістотеля та інших мислителів Давньої Греції аналізується життя полісу. Звернення до проблем полісу є характерним і для шкіл софістів та стоїків. Марк Аврелій, Сенека, Антифон розглядали різні аспекти міського життя. Ціцерон, Квінтіліан вважали, що зв'язок людини з містом є визначальною умовою її цивілізованості і характеризує її розвиток. Концепцію ідеального міста в Середньовіччі розробляли Блаженний Августин і Фома Аквінський. Особливе місце проблема функціонування міста займає у творчості мислителів і митців доби Відродження: Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарки, Миколи Кузанського, Нікколо Макіавеллі, Миколи Коперника. Т. Мор, Т. Компанелла, подавали свої утопічні соціальні проекти, в яких розглядалися проблеми міста в Новий час. Розуміння міста як спільноти свободних рівноправних людей, що мають свою землю, міський центр, знайшло відображення у творах Л. Мамфорда, К. Лінча, М. Вебера та інших. У ХХ столітті ця проблема поставала у філософських та культурологічних концепціях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників.

Постановка завдання

Метою даної статті є виявлення культурно-історичних витоків становлення та розвитку міста в різні історичні епохи.

Основна частина

Феномен сучасної міської культури важко піддається якомусь виразному визначенню. Основною її особливістю можна назвати неоднорідність, зведену до ступеня. Вона певною мірою нагадує калейдоскоп. Як найменший поворот цього пристрою являє нам зовсім нову картинку, так і міська культура на-

буває нової форми за найменшої зміни навколишньої дійсності.

Сучасна урбаністична культура своєю неоднорідністю зобов'язана безлічі факторів: просторовому масштабу, строкатим національним і етнічним складом, особливостям сучасного світогляду та світосприйняття. Ми більше не живемо в світі уніфікованої свідомості, будь-яке питання завжди має кілька відповідей, істини більше не існує, існує думка.

Міська культура – система культурних цінностей, що формується і розвивається в умовах мегаполісу – великого поселення. Місто – це специфічне поселення людей, відгороджене від хаосу і глибоко структуроване. У місті присутні всі культурні форми (храми, театри, музеї, бібліотеки, школи і т. д.). Тут створюються свої «центри обертання» інформації, діяльності, людського спілкування, що регулюють життя. Особливістю формування міської культури є її взаємодія з іншими її проявами – з наукою, з технікою, що розширює поле фантазії. Місто – поняття глибоко культурологічне; це спосіб життя людей і спосіб їх існування та розвитку ними культури в умовах цивілізації [1]. Можливо, нам вдасться дати більш-менш чітке визначення сучасної міської культури, якщо поглянути на історичні метаморфози, які визначили простір міста у його сучасному стані.

Перші міста, за свідченнями вчених, виникли близько десяти тисяч років тому. Від інших землеробських поселень їх відрізняла наявність потужних укріплень, які захищали населення від набігів сусідніх племен. Поява міста стала якісно новим етапом розвитку суспільства, оскільки це означало відділення ремесла і торгівлі від сільського господарства, появу ринку, грошей, становлення державності, розшарування суспільства. Перші міста виникали як міста-держави. Таке місто стає господарським та релігійним центром, в якому поступово виділяється прообраз адміністративного апарату. На території такого міста постійно проживали вожді і жерці, з розвитком ремесла і повним відділенням його від сільського господарства – і ремісники, які заселяли цілі райони. Згодом виділяється знать і формується більш досконалий апарат управління, який займається централізованою організацією життя і виробництва, встановлює і збирає податки. Оформлюються три основні центри, що визначають місто, – міська громада, палац і храм. Влада міста починає поширюватися за його межі – на населення прилеглих околиць. Місто могло запропонувати надійний захист у неспокійні часи – як у періоди неврожаю, так і в разі загрози нападу: формуються і розвиваються такі функції, як захист від зовнішньої загрози, накопичення і розподіл продовольчих запасів.

Але не можна вважати, що тільки розвинена система комфортної життєдіяльності стала визначальним фактором виникнення міста. Іншими словами, село, обнесене муром, містом не є. Відомий урбаніст і соціолог Льюїс Мамфорд інтерпретує виникнення міста з точки зору теорії еволюції: стародавнє місто (протоміста: Єрихон, Вавилон та ін., що з'явилися в VIII тис. до н.е.) він називає ембріонами, розвиненими згодом у повноцінні міські форми, причому завершальним етапом цієї еволюції є різкий стрибок – «урбаністична революція». Основною відмінністю від села була наявність у місті сакраль-

ного простору, церемоніального центру: стародавнє місто було б просто безформною, безцільною, безглуздою купою цегли та каменів, якби було позбавлене своїх священних сил. Без космічного тяжіння міста звичайна людина жила б у селі так само добре, або навіть краще. Але як тільки життя стало розумітися сакральню, як імітація богів, саме давнє місто стало подобою Неба і залишалося ним до римських часів, оскільки його священні будови не розкладалися як селянські хатини, і в цьому криється причина його довговічності [2].

Місто наблизилося до вічної структури зростаючої людської свідомості самого космосу, зробивши його привабливим. Отже, ми можемо говорити про виникнення особливого інформаційно-символічного поля, прив'язаного до конкретного місця, ділянки географічного простору, а не до людини, яка могла бути його охоронцем раніше. Явище міста стає не тільки матеріалізованим, але й етеріалізованим, що має символічне значення. Міста починають сприйматися як живий організм, істота; у місті з'являються покровителі-захисники (Афіна Паллада в Афінах, Аполлон в Дельфах, Амон в Фівах, Нанна в Урі), а навколо міста починає формуватися міф, що визначає його символічну значимість.

За Л. Мамфордом, місто має низку невід'ємних характеристик: розподіл праці, поява якісно нових інститутів і форм організації – навчальні заклади, бібліотеки (обумовлені виникненням писемності); організований соціальний контроль (касти, закони). Однією з найважливіших функцій міста є трансляція культурної спадщини людської цивілізації. Це пояснюється тим, що місто стає свого роду «соціокультурним контейнером». Зростаюче число людей-носіїв культури, інститути та організації, фізичне їхнє втілення в міських будівлях і пам'ятниках – все це накопичувало і концентрувало специфічну культуру міста.

В контексті дослідження комунікативного простору міста не можна не сказати також про функції інформаційного обслуговування. Саме в період становлення урбаністичної культури суспільства відчувало гостру потребу в інформації, яка носила б масовий характер. Міжособистісне спілкування вже не могло задовольнити цю потребу [3]. З плином часу змінювалася структура суспільства, внутрішній простір міста ускладнювався, зростали його масштаби. Знання та вміння накопичувалися, змінювалася картина навколишнього світу, його сприйняття, ускладнювалися потреби, перш за все потреба в інформації. Комунікація, спілкування – природна форма взаємодії в природі. Жодне співтовариство не може обійтися без системи комунікації, яка визначає здатність до взаємодії, що є, в свою чергу, фундаментом нормального функціонування. В основі комунікації лежить необхідність передавати інформацію. Комунікація може бути вербальною і невербальною, вираженою в системі знаків, символів. Процес спілкування (в найбільш загальному сенсі) є вкрай важливим для розвитку спільнот. З одного боку, він є основою інтеграції та консолідації, вироблення єдиної мови, культури, цінностей, а з іншого – дає можливість для самоідентифікації і «відбудови» від решти маси, уявлення про внутрішнє «я».

Ще в дописемному періоді розвитку суспільства одяг, малюнок на тілі, прикраси могли позначати

приналежність до певного племені, статусу, який має людина. В. Ученова докладно розглядає процес становлення і розвитку комунікації в стародавньому суспільстві. Повторимося, що саме розвиток міста, генезис урбаністичної культури дозволяє нам говорити про появу комунікації, яка носила масовий характер.

Дописемного період характеризується аудіальними і візуальними формами передачі інформації. У стародавньому місті існувало три основних інформаційних центри: адміністративний комплекс, храм і ринок – саме ці місця притягували найбільшу кількість людей, це були основні публічні простори міста. Головними «передавачами» аудіальних повідомлень, призначених для масової аудиторії, були глашатаї. Їхня діяльність уже на ранніх етапах розвитку міст стала професійною, вони користувалися великою повагою в суспільстві. Існувала сувора ієрархія: глашатаї, які входили до складу посольських місій; глашатаї, які перебували на службі у адміністрації, які повідомляли простому народу про зміни в законодавстві, важливі події політичного або ділового характеру; а також глашатаї, що працювали на ринковій площі – обслуговуючи розпродажі, артистичні трупи і ін. Проводячи паралель із сучасними реаліями, можемо сказати, що глашатаї були свого роду «древнім радіо», транслюючи і передаючи значиму і затребувану інформацію городянам.

Візуальна комунікація в стародавньому місті – це складний і багатогранний феномен. Ми вже говорили про місто як про соціокультурний контейнер, в якому інформація існує ніби в двох вимірах – матеріальному і етеріальному. Символізація міського простору, наповнення його надсмислами реалізується певною мірою завдяки візуальній комунікації. Мармурові рельєфи, живописні, предметні і предметно-символічні вивіски, особливі знаки на дверях осель – все це збагачувало і насичувало інформаційне поле міста і дозволяло індивіду орієнтуватися в просторі, читати і розуміти його. Скажімо, жорно біля входу в крамницю означало, що тут можна купити хліб; зображення коваля на мармуровому рельєфі позначало кузню. Існували й більш розгорнуті повідомлення: цілі серії зображень близько від дверей харчевень оповідали про можливе проведення часу всередині закладу (втомленому подорожньому омивають ноги, на наступній картині саджають за стіл, далі – проводжають до сну і т. д.).

Існувала розгорнута система ремісничих символів. Археологічні знахідки свідчать на користь цього твердження: багато знайдених при розкопках древніх міст предметів домашнього начиння, в тому числі амфор, горщиків, ваз, блюд помічені особливими знаками, що повідомляють про автора конкретного твору ремісничого мистецтва. До предметно-образотворчих форм комунікації можна також віднести трофейні споруди і скульптурні портрети. Вони є значно насиченими в інформаційному сенсі об'єктами міста. Історія і міф у давнину були основними джерелами знань і уявлень про навколишній світ. Знаменні перемоги, великі завоювання як свідоцтва влади і могутності міста були увічнені в камені. Храми, криті портики, гімназії – стіни цих громадських будівель були прикрашені барельєфами та фресками, що зображають міфологічні сюжети,

сцени битв із відображеними на них героями. Ці будівлі самі по собі несли певне смислове навантаження, будучи вмістилищем головних культурних цінностей своєї цивілізації. Вправні скульптурні композиції, присвячені богам або героям, видатним громадянам, були багато прикрашені коштовними каменями і вселяли благоговіння, являли собою вищий зразок.

Виникнення і розвиток писемності дало новий поштовх розвитку масової комунікації і ознаменувало другу інформаційну революцію: всі перераховані вище візуальні образи доповнювалися словесними поясненнями [4, с. 47]. Також не можна не згадати про появу графіті, альбому і протогазети в Стародавньому Римі. Стіни античних міст були поцятковані написами абсолютно різного характеру: рекламні оголошення прилеглих трактирів, визнання в любові, віршовані звернення, відгуки тощо.

На особливу увагу заслуговує поява на території давньоримських міст альбому (лат. *Album* – білий), що представляє собою вибілені ділянки стін будинків. Ці ділянки були розділені на колонки, поруч з альбомом стояла посудина з чорною фарбою і знаряддя для письма. Тут розташовувалися поточні міські оголошення. «Вибілювачі» стежили за тим, щоб вчасно покрити свіжою фарбою повністю списані частини стін, щоб створити чисте полотно для нових повідомлень.

Протогазета продовжувала традиції альбому, але була більш організована тематично. Перша протогазета «Справи сенатські» повідомляла громадянам про останні рішення сенату. Вона була створена за ініціативою Юлія Цезаря в I столітті до н. е. Змінивши його на посту консула, Октавіан Август увів інший тип повідомлень: його видання «Повсякденні справи римського народу» мало більш диференційований характер повідомлень. Дрібні оголошення, повідомлення міжособистісного характеру (наприклад, про розлучення римських матрон), інформація загально-міського характеру становили зміст цього варіанту протогазети, відомості про яку дійшли до нас.

Афіші в стародавніх містах являли собою деталізовані повідомлення про те, що відбувається в місті: подію – чи то гладіаторські бої, театральна вистава або будь-яке інше важливе явище міського життя. Червоною фарбою на стінах будинків, у людних місцях міста – біля форумів, ринків, театрів, лазень, на могильних каменях вздовж доріг – були старанно виведені повідомлення, що відображають багату культуру життя міста. У такий спосіб, стіни міст і внутрішніх будівель стали своєрідними каналами комунікації, які в простій і доступній формі документували події, що формували життя громадян. Щорічні релігійні свята, а також тріумфальні військові перемоги завжди супроводжувалися процесіями, що проходи-

ли через усе місто до храмового комплексу, де відбувалася кульмінація свята у вигляді жертвопринесення або покладання дарів на вівтар божества. Такі свята об'єднували всіх жителів, залучаючи їх до великої історії міста, формуючи свідомість приналежності, причетності до міського міфу.

Висновки

У процесі дослідження культурно-історичних витоків становлення і розвитку міста було виявлено, що його життєдіяльність є динамічним культурним процесом. Місто є акумулятором особливої культури. Його зміни – це, насамперед, зміни людини і її способу життя, її духовного світу. З розвитком технічних засобів комунікації, таких як дороги та засоби пересування, змінюється і культура міста – як матеріальна, так і духовна. Також виявлено, що початком становлення міста і міської культури є поліс, у якому сформувалася могутня духовна культура, яка впливала на культурно-цивілізаційний розвиток багатьох країн.

Поява друкованого слова сприяє поширенню освіти, посиленню комунікації між людьми. У Новий час телефон та телеграф прискорюють комунікацію, змінюють її форми і впливають не тільки на матеріальну, але й на духовну культуру. Сучасне місто називають «глобальним селом», тому що урбанізація, про яку було сказано, відкриває простір, і, по суті, зливаються міста. Це призводить до трансформації культури, що демонструє суперечливі тенденції. З одного боку, міста стають культурними центрами, а з іншого саме ці сучасні міста стали основою знищення унікальності національної художньої культури.

Місто, як генератор культури поступово збагачувалося важливими інститутами, які підкреслювали його особливу значимість і статус. Почали з'являтися бібліотеки (спочатку в соборах, пізніше в ратушах), університети, випускники яких становили інтелектуальний прошарок суспільства. Отже, місто акумулювало і концентрувало в собі культурні та духовні цінності.

Список літератури

1. Безрукова В.С. Основы духовной культуры / В.С. Безрукова – Екатеринбург-2000. – 937 с. – Режим доступу: <https://refdb.ru/look/2054801-pall.html>
2. Мамфорд Л. Город в истории / Л. Мамфорд. – Режим доступу: <http://books.google.ru/books?id=m2CY5JHzkM0C&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
3. Лузина И.А. История экономики и экономических учений / И.А. Лузина, О.Е. Малых, Е.С. Стебунова. – Часть 1. – У.: ООО «ДизайнПолиграфСервис», 2000 – 80 с.
4. Ученова В.В. История рекламы / В.В. Ученова, Н.В. Старых. – СПб: Питер, 2003 – 304 с.
5. Кравченко О.І. Культурно-історичні витоки становлення міста як соціально-культурного феномену / О.І. Кравченко // Вісник НАУ. – №2 (№22). – 2015. – С. 144-148

О.И. Кравченко

ИСТОРИЧЕСКИЕ ФОРМЫ ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье осуществляются культурно-философское осмысление города как феномена культуры на основании анализа его социально-исторической динамики. Обосновывается мысль, что город является аккумулятором особенностей культуры, формы которой изменяются под влиянием трансформации технических средств коммуникации.

Ключевые слова: культура, цивилизация, город, полис, городская культура, коммуникация, формы культуры.

O.Kravchenko

HISTORICAL FORMS OF CITY CULTURE

The city as a cultural and philosophical phenomenon in the light of its socio-historical dynamics is comprehended in the article. The assumption that the city is an accumulator of the special culture, the forms of which are historically changing under the influence of the transformation of technical means of communication is justified.

Key words: culture, civilization, city, polis, city culture, communication, forms of culture.